

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै।
अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। सुचः
सम्मार्ष्टि। सुवमग्रे। पुमांसमेवाभ्यः सङ्श्यति मिथुनत्वाय।
अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥
अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः सुचः। वृष्टिः
सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः
क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजयां पशुभिः।
य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति।
अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनां हि वृष्टिः। यदि
कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्।
वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्ठात्सम्मृज्यात्।
मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते।
 अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्जं
 एवान्नाद्यस्यावरुद्धौ। अधस्तात्प्रातीचीम्। दण्डमुत्तमतः।
 मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्ठांल्लोमानि।
 प्रत्यञ्च्यधस्तात्॥४॥

सुगृह्येषा। प्राणो वै सुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृत्सव्यः।
 आत्मा ध्रुवा। अन्नं सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो
 भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवः शुभयति।
 तस्मात्सुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो
 भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः
 प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मृज्याद्ववतीति प्रत्यञ्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभिं श्रितम्।
 तेन वयः सहस्रबलशेन। सपत्नं नाशयामसि
 स्वाहेति सुखसम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै
 दर्भाः। रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा।
 आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रः

स्रुक्सम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वयां देवतया समर्धयति। अथो
ऋग्वाव योषां। दर्भो वृषां। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य
तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजया पशुभिर्यजमानः।
तान्येके वृथैवापांस्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य
यज्ञियस्य कर्मणः सविदोहः॥७॥

यद्येनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्।
अद्धिर्माजयित्वोत्क्रे न्यस्येत्। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणो-
ऽन्यत्राहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एतां
हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्धिर्माजयति। तेन
शान्तम्। यदुत्क्रे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्गमयति॥८॥

प्रतितिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा
एतद्रूपम्। यत्स्रुक्सम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः।
तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते। अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः।
यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां
भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु
पशवो रमन्ते॥९॥

न॒वदा॒वो ह्ये॑षां प्रि॒यः। याव॑त्प्रि॒यो ह॒ वै न॑वदा॒वः प॑शूनाम्।
ताव॑त्प्रि॒यः प॑शूनां भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒ग्नौ प्र॑हर॑न्ति।
तस्मा॑दे॒तान्य॒ग्नावे॒व प्र॑हरेत्। य॒तरस्मि॑न्त्स॒म्मृज्या॑त्। प॒शूनां
धृ॒त्यै। यो भू॑ताना॒मधि॑पतिः। रु॒द्रस्त॑न्तिच॒रो वृ॑षा। प॒शून्स्मा॑कं
मा हि॑सीः। ए॒तद॑स्तु हु॒तं तव॑ स्वा॒हेत्य॑ग्निस॒म्मार्ज॑न्य॒ग्नौ
प्र॑हर॑ति। ए॒षा वा ए॒तेषां॑ योनिः। ए॒षा प्र॑ति॒ष्ठा। स्वा॒मेवै॑नानि
योनि॑म्। स्वां प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति। प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति प्र॒जया॑
प॒शुभि॑र्य॒जमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं सुखसम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः षट् च॥—[२]

अय॑ज्ञो वा ए॒षः। योऽप॒त्नीकः॑। न प्र॒जाः प्र॑जाये॒रन्।
प॒त्यन्वा॑स्ते। य॒ज्ञमे॒वाकः॑। प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। य॒त्तिष्ठ॑न्ती
स॒न्नह्ये॑त। प्रि॒यं ज्ञा॒तिरु॑न्ध्यात्। आसी॑ना स॒न्नह्ये॑ते।
आसी॑ना ह्ये॑षा वी॒र्यं क॑रोति॥११॥

यत्प॒श्चात्प्रा॑च्यन्वासी॑त। अ॒नया॑ स॒मद॑न्दधी॒त। दे॒वानां॑
प॒त्न्या स॒मद॑न्दधी॒त। देशा॑द्व॒क्षिण॑त उदी॒च्यन्वा॑स्ते। आ॒त्मनो॑
गोपी॒थाय॑। आ॒शासा॑ना सौम॒नस॑मित्या॒ह। मे॒ध्यामे॒वैना॑ङ्के॒वलीं
कृ॒त्वा। आ॒शिषा॑ स॒मर्ध॑यति। अ॒ग्नेरनु॑व्र॒ता भू॒त्वा स॒न्नह्ये॑

सुकृताय॒ कमित्या॑ह। ए॒तद्वै पत्न्यै॑ व्रतोप॒नय॑नम्॥१२॥

तेनै॒वैनां॑ व्रतमुप॑नयति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ ना
यो॒क्रमे॒व यु॑ते। यम॒न्वास्ते॑। तस्यामु॒ष्मिँल्लो॒के भ॑व॒तीति॒
यो॒क्रेण॑। यद्यो॒क्रम॑। स॒ योगः॑। यदास्ते॑। स॒ क्षेमः॑॥१३॥

यो॒गक्षे॒मस्य॑ क्लृ॒प्त्यै॑। यु॒क्तङ्कि॑याता आ॒शीः कामे॑ यु॒ज्याता॒
इति॑। आ॒शिषः॑ समृ॒द्धौ। ग्र॒न्थिं ग्र॑न्थाति। आ॒शिष॑ ए॒वास्यां
परि॑ गृह्णाति। पु॒मान् वै ग्र॑न्थिः। स्त्री॒ पत्नी॑। तन्मि॑थुनम्।
मि॒थुनमे॒वास्य॑ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्र जा॑यते प्र॒जया॑
प॒शुभि॑र्यज॑मानः॥१४॥

अथो॑ अ॒र्धो वा ए॒ष आ॒त्मनः॑। यत्पत्नी॑। य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्या
अशि॑थिलम्भावाय। सु॒प्रज॑संस्त्वा व॒यः सु॒पत्नी॑रुपं
सेदि॑मेत्या॑ह। य॒ज्ञमे॒व तन्मि॑थुनीकरोति। ऊ॒नेऽति॑रिक्तं
धीया॑ता इति॒ प्रजा॑त्यै। म॒हीनां॑ पयो॒ऽस्योष॑धीना॒ः
रस॑ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं व्याच॑ष्टे। तस्य॑
तेऽक्षी॑यमाणस्य॒ निर्व॑पामि दे॒वय॒ज्याया॒ इत्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॥१५॥

क॒रोति॑ व्रतोप॑नय॒नं क्षे॒मो यज॑मानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधुं च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्।
 ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति।
 तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम् हि। आज्येन प्रचरन्ति।
 यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय।
 पत्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नीं यज्ञस्य करोति। मिथुनं
 तत्। अथो पत्न्या एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्यै।
 अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि
 श्रयति मेध्यत्वाय। आहुवनीयमभ्युद्धवति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
 तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः
 समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिंसायै।
 स्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि
 सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो
 यजुषेयजुषे भवेत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्।
 प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति।

पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि
ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।
त्रिर्यजुषा। त्रयं इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामाप्त्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय।
अथाज्यवतीभ्यामुपः। रूपमेवासांमेतद्वर्णं दधाति। अपि
वा उताहुः। यथा ह वै योषां सुवर्णं५ हिरण्यं पेशलं
बिभ्रंती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा
देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मामा५सा।
जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्।
छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय।
सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य
कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्वमृद्धत्वाय। अद्भिरेवौषधीः
सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं
त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह
सर्वत्वाय। पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

दे॒वा॒सुराः संय॑त्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॑ आज्य॑स्यावका॒शम॑पश्यत्
तेना॒वैक्ष॑त। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। परा॑ऽसुराः। य
ए॒वं वि॒द्वानाज्य॑म॒वेक्ष॑ते। भव॑त्यात्मना॑। परा॑ऽस्य
भ्रातृ॑व्यो भवति। ब्र॒ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति। यदाज्ये॑नान्यानि
हवी॑ऽष्यभिघा॒रय॑ति॥ २२॥

अथ॑ के॒नाज्य॑मिति॑। स॒त्येनेति॑ ब्रूयात्। चक्षु॑र्वै स॒त्यम्।
स॒त्येनै॒वैन॑दभि॒ घा॑रयति। ई॒श्वरो॑ वा ए॒षोऽन्धो॑ भवि॑तोः।
यश्चक्षु॑षाऽऽज्य॑म॒वेक्ष॑ते। नि॒मील्या॑वै॒क्षेत्। दा॒धारा॒त्मश्चक्षुः॑।
अ॒भ्याज्य॑ङ्घारयति। आ॒ज्यं गृ॑ह्णाति॥ २३॥

छन्दा॑ऽसि वा आ॒ज्यम्। छन्दा॑ऽस्ये॒व प्री॑णाति। च॒तुर्जु॑हां
गृ॑ह्णाति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑।
अ॒ष्टाक्ष॑रा गा॒यत्री॑। गा॒य॒त्रः प्रा॑णः। प्रा॒णमे॒व प॒शुषु॑ दधाति।
च॒तुर्ध्रु॑वायाम्॥ २४॥

चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टात्प्रति॑ तिष्ठति।
य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः। भ्रातृ॑व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्। च॒तुर्जु॑हां
गृ॑ह्णन्भूयो॑ गृह्णीयात्। अ॒ष्टावु॑प॒भृति॑ गृह्ण॑न्कनीयः। यज॑मानायै॒व
भ्रातृ॑व्यमुप॑स्तिं करोति। गौर्वै स्रुचः॑। च॒तुर्जु॑हां गृह्णाति।

तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः
स्तना। गामेव तत्सङ्स्करोति। सास्मै सङ्स्कृतेषुमूर्जन्दुहे।
यञ्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्त
सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वे च॥—————[५]

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासांमेतन्महिमानं
व्याचष्टे। अग्रं इमं यज्ञन्नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्रं एव
यज्ञन्नयन्ति। अग्रं यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये
यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रं हं हनिष्यन्निन्द्र
आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासांमेतत्सामानं
व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनापः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं
कृत्वा। स वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा
स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव
मेधमवं रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै
बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा ए॒व पृ॒थि॒व्यां प्र॒तिष्ठा॑पयति। ब॒र्हिर॑सि सु॒ग॒म्य॒स्त्वा
स्वा॒हेत्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। यज॑मानः सु॒चः। यज॑मानमे॒व
प्र॒जासु॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृ॒थि॒व्यै त्वेति॑
ब॒र्हि॒रा॒साद्य॑ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैन॑लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति। अथ॒ ततः॑
स॒ह स्रु॑चा पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ ग्र॒न्थिं प्र॒त्युक्ष॑ति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
यथा॒ सू॒त्यै का॒ल आ॒पः पु॒रस्ता॑द्यन्ति॥२९॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ इत्या॑ह। स्व॒धाका॒रो हि
पि॒तृणा॑म्। ऊ॒र्ग्व॒व ब॒र्हिष॑द्भ्य इति॒ दक्षि॑णायै श्रो॒णेरोत्तर॑स्यै
नि॒नय॑ति॒ सन्त॑त्यै। मा॒सा वै पि॒तरो॑ ब॒र्हिष॑दः। मा॒साने॒व
प्री॑णाति। मा॒सा वा ओष॑धी॒र्वर्ध॑यन्ति। मा॒साः प॑चन्ति॒ समृ॑द्धौ।
अ॒न॒ति॒स्क॒न्दन् ह॒ प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॑। यत्रै॒तदे॒वङ्क्रिय॑ते॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॒थि॒वीं ग॑च्छ॒तेत्या॑ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ द॒धाति॑।
तस्मा॑त्पृ॒थि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि॒ स्र॑सयति।
प्र॒ज॒नय॑त्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्रा॑श्चमु॒द्गूढं॑ प्र॒त्यश्च॑मा य॑च्छति।
तस्मा॑त्प्रा॒चीन॑रे॒तो धी॑यते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते। वि॒ष्णोः
स्तू॒पोऽसी॑त्या॑ह। य॒ज्ञो वै वि॒ष्णुः॥३१॥

य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै। पु॒रस्ता॑त्प्र॒स्तरं॑ गृ॒ह्णाति॑। मु॒ख्यमे॒वैनं॑ करोति।

इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रौ। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनत्स्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्नं स्तृणाति। प्रजयैवैनं पशुभिरनतिदृश्नं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तत्स्वयं परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह।

रक्षं॑साम॑प॒हत्यै॑। कस्या॑श्चि॒दभि॑श॒स्त्या॑ इत्या॑ह। अप॑रि॒मिता॑दे॒वैर्न॑
पा॒ति॥ ३५॥

वी॒तिहो॑त्रं त्वा क॒व॒ इत्या॑ह। अ॒ग्निमे॒व हो॒त्रेण॒ सम॑र्धयति।
द्यु॒मन्त॑ꣳ समि॑धीम॒हीत्या॑ह॒ समि॑द्धौ। अ॒ग्ने बृ॒हन्त॑म॒ध्वर॑
इत्या॑ह॒ वृद्धौ॑। वि॒शो य॒त्रे स्थ॒ इत्या॑ह। वि॒शां
यत्यै॑। उ॒दीची॑ना॒ग्ने नि द॑धाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। वसू॑नाꣳ
रु॒द्राणा॑मा॒दित्या॑नाꣳ स॒द॑सि सी॒देत्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒व स॒द॑ने
प्र॒स्तर॑ꣳ सा॒दय॑ति। जु॒हूर॑सि घृ॒ताची॑ नाम्नेत्या॑ह॥ ३६॥

अ॒सौ वै जु॒हूः। अ॒न्तरि॑क्षमु॒पभृ॑त्। पृथि॒वी ध्रु॒वा। तासा॑मे॒तदे॒व
प्रि॒यन्नाम॑। यद्घृ॒ताची॑ति। यद्घृ॒ताची॑त्याह॑। प्रि॒येणै॒वैना॒ नाम्ना॑
सा॒दय॑ति। ए॒ता अ॑स॒दन्त्सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒क इत्या॑ह। स॒त्यं वै
सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒कः। स॒त्य ए॒वैनाः॑ सु॒कृ॒तस्य॑ लो॒के सा॒दय॑ति।
ता वि॑ष्णो पा॒हीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै वि॑ष्णुः। य॒ज्ञस्य॑ धृत्यै॑।
पा॒हि य॒ज्ञं पा॒हि य॒ज्ञप॑तिं पा॒हि मां य॒ज्ञनि॑य॒मित्या॑ह। य॒ज्ञाय॑
य॒ज॑मा॒नाया॒त्मने॑। तेभ्य॑ ए॒वाशि॑ष॒माशा॒स्तेऽना॑त्यै॥ ३७॥

स्थेत्या॑ह पृथि॒वी वे॒दि॒र्यन्ति॑ क्रि॒यते॒ वी॒णु॒र्वी॒र्य॑स॒मि॒तं करो॑त्याह पाति नाम्नेत्या॑ह लो॒के सा॒दय॑ति

षट् च॥

[६]

अग्निना वै होत्रा॥ देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये
समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। एकविंशतिमिध्म
भवन्ति। एकविंशो वै पुरुषः। पुरुषस्यास्यै। पञ्चदशेध्मदारूण्य
दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः
संवत्सर आप्यते। त्रीनपरिधीनपरि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वं समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमतिं शिनष्टि।
षट्क्षम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप
वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान
आहवनीयः। यजमान एव प्राणन्दधाति॥३९॥

त्रिरुपं वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति।
वेदेनोपयत्यं सुवेणं प्राजापत्यमाधारमा धारयति। यज्ञो
वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो
प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति।
अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्हीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपंहत्यै। परिधीन्त्सं माँष्टि। पुनात्येवैनान्।
त्रिस्त्रिः सं माँष्टि। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो
एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तत्सं माँष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य

समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाधारमा धारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युज्यात्। एवमेव
तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं
ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह।
यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया पशुभिः
प्रथयति। अग्ने यष्टरिदन्नम् इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव
नमस्करोति। जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि
देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया इत्याह। आग्नेयी वै
जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू
मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः
पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा
मा सन्ताप्तमित्याहाहिंसायै। लोकं मे लोककृतौ
कृणुतमित्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। विष्णोः
स्थानमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै
देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित

आ॒य॒त॒ने तिष्ठ॑ति। इ॒त इन्द्रो॑ अ॒कृ॒णो॒द्वी॒र्या॑णीत्या॒ह॥४४॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒मा॒र॒भ्यो॒र्ध्वो अ॑ध्व॒रो
दि॒वि॒स्पृ॒श॒मि॒त्या॒ह वृ॒द्धौ। आ॒घा॒र॒मा॒घा॒र्य॑मा॒ण॒मनु॑ स॒मा॒र॒भ्य।
ए॒तस्मि॑न्का॒ले दे॒वाः सु॒व॒र्गं लो॒क॒मा॒यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः
सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ समृ॑द्धे॒नै॒व य॒ज्ञेन॑ यज॑मानः
सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। अहु॑तो य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑ते॒रित्या॒हाना॑त्यै।
इन्द्रा॑वा॒न्त्स्वा॒हेत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। बृ॒ह॒द्वा
इत्या॑ह॥४५॥

सु॒व॒र्गो वै लो॒को बृ॒ह॒द्वाः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै।
य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो॑प॒भृत्। प्रा॒ण
आ॒घा॒रः। यत्स॑ऽस्पर्श॒यै॒त्। भ्रा॒तृ॒व्ये॑ऽस्य प्रा॒ण॒न्द॑ध्यात्।
अस॑ऽस्पर्श॒यन्न॑त्या॒क्राम॑ति। यज॑मान ए॒व प्रा॒ण॒न्द॑धाति।
पा॒हि मा॑ऽग्ने॒ दुश्च॑रि॒ता॒दा मा॒ सुच॑रिते भ॒जेत्या॑ह॥४६॥

अ॒ग्नि॒र्वा॒व प॒वि॒त्रम्। वृ॒जि॒न॒म॒नृ॒त॒न्दुश्च॑रितम्। ऋ॒जु॒क॒र्म॑
स॒त्यं सुच॑रितम्। अ॒ग्निरे॒वैनं॑ वृ॒जि॒ना॒द॒नृ॒ता॒दुश्च॑रि॒तात्पा॑ति।
ऋ॒जु॒क॒र्मे स॒त्ये सुच॑रिते भजति। तस्मा॑दे॒वमा॒शा॑स्ते।
आ॒त्म॒नो गो॑पी॒थाय॑। शि॒रो वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यदा॑घा॒रः।

आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आ॒घ्रा॒रमा॒घार्य॑ ध्रु॒वाः॑ सम॑नक्ति। आ॒त्म॒न्ने॒व य॒ज्ञस्य॑ शि॒रः॑
प्रति॑ दधाति। द्विः सम॑नक्ति। द्वौ हि प्रा॑णापा॒नौ। तदा॑हुः।
त्रि॒रे॒व सम॑ञ्च्यात्। त्रिधा॑तु हि शि॒र इति॑। शि॒र इ॒वै॒तद्य॒ज्ञस्य॑।
अथो॑ त्रयो॒ वै प्रा॑णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। म॒खस्य॑
शि॒रोऽसि॑ स॒ञ्च्योति॑षा॒ ज्योति॑रङ्गमि॒त्याह॑। ज्योति॑रे॒वास्मा॑
उ॒परि॑ष्ठाद॒धाति॑। सु॒वर्ग॑स्य॒ लोक॑स्यानु॒ख्यात्यै॑॥४८॥

परि॑दधाति प्रा॒णन्द॑धाति हि य॒ज्ञो घा॑रयति नम॒ इत्या॑ह प॒श्चाद्वी॒र्याणी॑त्याह॒ भा इत्या॑ह भ॒जेत्या॑ह
ध्रु॒वैवास्मि॑न्दधाति त्रीणि च॥ [७]

धि॒ष्णि॒या वा ए॒ते न्यु॑प्यन्ते। यद्व॒ह्मा। यद्वो॑ता॒। यद॑ध्व॒र्युः।
यद॒ग्रीत्। यद्य॑ज॒मानः॑। तान् यद॑न्तरे॒यात्। यज॑मानस्य
प्रा॒णान्त॑सङ्क॒र्षेत्। प्र॒मायु॑कः स्यात्। पु॒रोडा॑शमप॒गृह्य॑
सञ्च॑रत्यध्व॒र्युः॥४९॥

यज॑मानायै॒व तल्लो॒कः॑ शि॑षति। नास्य॑ प्रा॒णान्त॑सङ्क॒र्षति॑।
न प्र॒मायु॑को भवति। पु॒रस्ता॑त् प्र॒त्यङ्का॑सीनः। इडा॑या॒ इडा॑मा
द॑धाति। ह॒स्त्याः॑ होत्रे॑। प॒शवो॑ वा इडा॑। प॒शवः॑ पु॒रुषः॑।
प॒शुष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। इडा॑यै॒ वा ए॒षा प्रजा॑तिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति
 पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुपं स्तृणाति। द्विरा
 दधाति। सकृदभि घोरयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै
 पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुपं ह्वयते। पशवो
 वा इडा। तस्मात्साऽन्वारभ्या। अध्वर्युणां च यजमानेन च।
 उपहूतः पशुमानसानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते होता। इडाये
 देवतानामुपह्वे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादधाति। वाचः सा भागधेयम्।
 यामुपह्वयते। प्राणानां सा। वाचं चैव प्राणांश्चाव रुन्धे।
 अथ वा एतर्ह्युपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो
 मीमांसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति।
 नाहमभागो निर्वप्स्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा
 पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या
 भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वर्षद्वरिष्यथेति
 वर्षद्वारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं

क॒रोति॑। ताने॒व तद्वा॒ग्निः॑ क॒रोति॑। च॒तु॒र्धा क॑रोति। च॒त॒स्रो॒
दि॒शः॑। दि॒क्ष्वे॒व प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति। ब॒र्हि॒षद॑ क॒रोति॑॥५४॥

यज॑मानो॒ वै पु॑रो॒डाशः॑। प्र॒जा ब॒र्हिः॑। यज॑मानमे॒व
प्र॒जासु॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। तस्मा॑द॒स्त्राऽन्याः॑ प्र॒जाः
प्र॒ति॒तिष्ठ॑न्ति। मा॒२से॒ना॒न्याः॑। अथो॒ खल्वा॑हुः। दक्षि॑णा
वा ए॒ता ह॑वि॒र्य॒ज्ञस्या॑न्तर्वे॒द्यव॑ रु॒ध्यन्ते॑। यत्पु॑रो॒डाश॑
ब॒र्हि॒षद॑ क॒रोती॑ति। च॒तु॒र्धा क॑रोति। च॒त्वारो॒ ह्ये॒ते
ह॑वि॒र्य॒ज्ञस्य॑र्त्विजः॑॥५५॥

ब्र॒ह्मा हो॒ताऽध्व॑र्यु॒रग्री॑त्। तम॒भि मृ॑शेत्। इ॒दं ब्र॒ह्मणः॑। इ॒द२
हो॒तुः॑। इ॒दम॑ध्व॒र्योः॑। इ॒दम॑ग्री॒ध इति॑। यथै॒वादः॑ सौ॒म्येऽध्व॑रे।
आ॒देश॑मृ॒त्विग्भ्यो॑ दक्षि॑णा नी॒यन्ते॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्रीधे॑
प्रथ॒माया॑ द॒धाति॑॥५६॥

अ॒ग्निमु॑खा ह्यृ॒द्धिः॑। अ॒ग्निमु॑खामे॒वर्द्धि॑ यज॑मान ऋ॒ध्नोति॑।
स॒कृदु॑प॒स्तीर्य॑ द्वि॒राद॑धत्। उ॒प॒स्तीर्य॑ द्वि॒रभि॑ घा॒रय॑ति।
ष॒द्वम्प॑द्यन्ते। ष॒ड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देन॑ ब्र॒ह्मण॑
ब्र॒ह्मभा॒गं परि॑हरति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यो
ब्र॒ह्मा॥५७॥

स॒वि॒ता य॒ज्ञस्य॑ प्र॒सू॒त्यै। अथ॑ का॒मं॒म॒न्ये॒न। ततो॑ हो॒त्रे।
 म॒ध्यं वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्धो॒ता। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञं प्री॑णाति।
 अथा॑ध्व॒र्यवे॑। प्र॒ति॒ष्ठा वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यद॑ध्व॒र्युः।
 तस्मा॑द्धवि॒र्य॒ज्ञस्यै॒तामे॒वावृ॑त॒मनु॑॥ ५८॥

अ॒न्या दक्षि॑णा नीयन्ते। य॒ज्ञस्य॑ प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। अ॒ग्नि॒म॒ग्नीत्स॒कृत्स॑कृ॒
 मृ॒द्धीत्या॑ह। परा॑डि॒व ह्ये॒तर॑हि॒ य॒ज्ञः। इ॒षि॒ता दै॒व्या हो॒ता॒र॒
 इत्या॑ह। इ॒षि॒तः हि क॑र्म क्रि॒यते॑। भ॒द्र॒वा॒च्याय॑ प्रे॒षितो॑
 मा॒नु॒षः सू॒क्त॒वा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हीत्या॑ह। आ॒शि॒षमे॒वैता॑मा
 शा॑स्ते। स्व॒गा दै॒व्या हो॒तृ॒भ्य इत्या॑ह। य॒ज्ञमे॒व तत्स्व॒गा
 क॑रोति। स्व॒स्ति॒र्मा॒नु॒षे॒भ्य इत्या॑ह। आ॒शि॒षमे॒वैता॑मा
 शा॑स्ते। शं योर्ब्रू॑हीत्या॑ह। शं॒युमे॒व बा॑र्ह॒स्प॒त्यं भा॑ग॒धेये॑न॒
 स॒म॒र्धय॑ति॥ ५९॥

च॒र॒त्य॒ध्व॒र्युः प्र॒जा॒ति॒र्हय॑ते वेदा॑ब्रवी॒द्वर॑हि॒षदं॑ करोत्यृ॒त्विजो॑ दधाति ब्र॒ह्माऽनु॑करोति च॒त्वारि॑
 च॥

[८]

अथ॑ सु॒चा॒व॒नु॒ष्टु॒भ्यां वा॒ज॒व॒ती॒भ्यां व्यू॑हति। प्र॒ति॒ष्ठा वा
 अ॒नु॒ष्टु॒क्। अन्नं॑ वा॒जः प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। प्रा॒चीं
 जु॒हूमू॑हति। जा॒ताने॒व भ्रा॑तृ॒व्यान्प्र॑णु॒दते॑। प्र॒ती॒चीमु॑प॒भृत॑म्।

ज॒नि॒ष्यमा॑णाने॒व प्र॑ति॒नुद॑ते। स॒वि॒षू॒च ए॒वापो॑ह्य॒ स॒प॒त्नान्
यज॑मानः। अ॒स्मिँ॒ल्लो॒के प्र॑ति॒तिष्ठ॑ति॥६०॥

द्वा॒भ्या॑म्। द्वि॒प्र॒ति॒ष्ठो हि। वसु॑भ्य॒स्त्वा रु॒द्रेभ्य॑स्त्वा-
ऽऽदि॒त्येभ्य॑स्त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। सु॒क्षु प्र॑स्तर॒म॒न॒क्ति।
इ॒मे वै लो॒काः सु॒चः। यज॑मानः प्र॒स्तरः। यज॑मानमे॒व
तेज॑साऽन॒क्ति। त्रे॒धाऽन॑क्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥६१॥

ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ऽन॒क्ति। अ॒भि॒पूर्व॑म॒न॒क्ति। अ॒भि॒पूर्व॑मे॒व
यज॑मानन्तेज॑साऽन॒क्ति। अ॒क्त५ रि॒हा॒णा इत्या॑ह। तेजो॑ वा
आज्य॑म्। यज॑मानः प्र॒स्तरः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽन॒क्ति।
वि॒यन्तु॑ वय॒ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं
ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॑ मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑।
आप्या॑यन्ता॒माप॑ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धीरा
प्या॑ययति। म॒रुतां॑ पृष॑तयः स्थे॒त्याह। म॒रुतो॑ वै वृ॒ष्ट्या
ई॒शते। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे। दि॒वं गच्छ॑ ततो॑ नो वृ॒ष्टिमे॒रये॒त्याह।
वृ॒ष्टिर्वै द्यौः। वृ॒ष्टिमे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॑द्वा अ॒ध्व॒र्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्मी॒यते।

आ॒यु॒ष्पा अ॒ग्नेऽस्यायु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। आ॒युरे॒वात्म॑न्धत्ते।
 याव॒द्वा अ॒ध्व॒र्युः प्र॑स्तरं प्र॒हर॑ति। ताव॑दस्य चक्षु॑र्मीयते।
 चक्षु॑ष्पा अ॒ग्नेऽसि॑ चक्षु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वात्म॑न्धत्ते।
 ध्रु॒वाऽसीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यं प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था इत्या॑ह॥६४॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्ने दे॒व प॒णिभिर्वी॑यमा॒ण इत्या॑ह। अ॒ग्नय॑
 ए॒वैनं॑ जुष्टं करोति। तन्तं ए॒तमनु॑ जोषं भ॒रामीत्या॑ह।
 स॒जा॒ताने॒वास्मा॑ अनु॑कान्करोति। ने॒देष॑ त्वद॑प॒चेत॑या॒ता
 इत्या॑हानु॒ख्यात्यै॑। य॒ज्ञस्य॑ पाथ॒ उप॑ समि॑त॒मित्या॑ह।
 भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। प॒रि॒धीन्प्र॑ ह॒रति॑। य॒ज्ञस्य॑ समि॑ष्ठ्यै॥६५॥

सु॒चौ सं प्र॑स्त्रावयति। यदे॒व तत्र॑ क॒रुम्। तत्तेन॑
 श॒मय॑ति। जु॒ह्वामु॑प॒भृतम्। य॒ज॒मा॒नदे॒वत्या॑ वै जु॒हूः।
 भ्रा॒तृ॒व्यदे॒वत्यो॑प॒भृत्। यज॑मानायै॒व भ्रा॒तृ॒व्यमु॑प॒स्तिं करो॑ति।
 स॒ऽस्त्रा॒वभा॑गाः स्वेत्या॑ह। वस॑वो वै रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः
 स॒ऽस्त्रा॒वभा॑गाः। तेषा॒न्तद्वा॑ग॒धेयम्॑॥६६॥

ता॒ने॒व तेन॑ प्रीणाति। वै॒श्वदे॒व्यर्चा॑। ए॒ते हि वि॒श्वे दे॒वाः।
 त्रि॒ष्टुग्भ॑वति। इ॒न्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुक्। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने
 दधा॑ति। अ॒ग्नेर्वा॒मप॑न्न॒गृह॑स्य॒ सद॑सि सा॒दया॑मीत्या॑ह। इ॒यं

वा अ॒ग्निरप॑न्न॒गृहः। अ॒स्या ए॒वैने॒ सद॑ने सादयति। सु॒म्नाय॑
सु॒म्निनी॑ सु॒म्ने मा॑ धत्त॒मित्या॑ह॥६७॥

प्र॒जा वै प॒शवः॑ सु॒म्नम्। प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते। धुरि॑ धुर्यो॑
पात॒मित्या॑ह। जा॒याप॒त्योर्गो॑पी॒थाय॑। अ॒ग्नेऽद॒ब्धायो॑ऽशी॒ततनो॑
इत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्र॑सि॒त्यै
पा॒हि दु॑रि॒ष्ट्यै पा॒हि दु॑र॒द्भ्यै पा॒हि दु॑श्च॒रिता॒दित्या॑ह।
आ॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। अ॒विष॑न्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒ योनि॑ः
स्वाहे॒ती॒ध्मसं॑वृश्च॒नान्य॑न्वा॒हार्य॑पच॒नेऽभ्या॑धाय॑ फली॒करण॑होमं
जु॒होति॑। अति॑रि॒क्तानि॒ वा इ॒ध्मसं॑ वृश्च॒नानि॑॥६८॥

अति॑रि॒क्ताः फली॑कर॒णाः। अति॑रि॒क्तमा॒ज्योच्छे॑ष॒णम्।
अति॑रि॒क्त ए॒वाति॑रि॒क्तं द॑धाति। अथो॒ अति॑रि॒क्तेनै॒वाति॑रि॒क्तमा॒स्व
रु॒न्धे। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। तां वे॒देना॒न्ववि॑न्दन्। वे॒देन॑
वेदि॑ वि॒विदुः॑ पृथि॒वीम्। सा प॑प्रथे पृथि॒वी पार्थि॑वानि। गर्भं
बि॒भर्ति॑ भुव॒नेष्व॑न्तः। ततो॑ य॒ज्ञो जा॑यते वि॒श्वदा॑नि॒रिति॑
पु॒रस्ता॑त्स्तम्ब॒यजु॑षो वे॒देन॑ वेदि॑ः स॒म्मा॒र्ष्टनु॑वित्यै॥६९॥

अथो॒ यद्वे॒दश्च॒ वेदि॑श्च॒ भव॑तः। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै।
प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॒ श्मश्रू॑णि। यद्वे॒दः। पत्न्या॑ उ॒पस्थ॑

आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः होता-
ऽऽहवनीयास्तृणन्नेति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्
तः सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा
अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति।
वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्के। देवा गातुविदो गातुं वित्वा
गातुमित्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्के। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजयां पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवावरुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिष्टौ भागधेयन्धत्तमित्याह वा
इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्यै लभते यजमानः॥—————[९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य
पाशमित्याह। वरुणपाशादेवेना मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ
सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यङ्गर्म सुकृतस्य

लो॒कः। अ॒ग्निरे॒वैना॑ धा॒ता। पु॒ण्ये क॑र्मणि सु॒कृत॑स्य
लो॒के द॑धाति। स्यो॒नं मे॑ सु॒ह प॒त्यां करो॑मीत्या॒ह।
आ॒त्मन॑श्च॒ यज॑मानस्य॒ चाना॑त्यै सु॒न्त्वाय॑। स॒मायु॑षा॒ सं
प्र॒जये॑त्या॒ह॥ ७३॥

आ॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्ते पूर्ण॑पा॒त्रे। अ॒न्त॒तोऽनु॑ष्टु॒भा॑। चतु॑ष्प॒द्वा
ए॒तच्छ॑न्दः प्र॒ति॑ष्ठितं प॒त्न्यै पूर्ण॑पा॒त्रे भ॑वति। अ॒स्मिँल्लो॒के
प्र॒ति॑ति॒ष्ठानी॑ति। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॒ति॑ति॒ष्ठति॑। अथो॒ वाग्वा
अ॒नु॑ष्टुक्। वाङ्मि॒थुन॑म्। आपो॒ रेतः॑ प्र॒जन॑नम्। ए॒तस्मा॑द्वै
मि॒थुना॑द्विद्योत॑मानः स्त॒नय॑न्वर्षति। रेतः॑ सि॒ञ्चन्॥ ७४॥

प्र॒जाः प्र॑ज॒नय॑न्। यद्वै य॒ज्ञस्य॑ ब्रह्म॑णा यु॒ज्यते॑। ब्रह्म॑णा॒ वै तस्य॑
विमो॒कः। अ॒द्भिः शा॑न्तिः। विमु॑क्तं वा ए॒तर्हि॑ यो॒क्तं ब्रह्म॑णा।
आ॒दायै॑न॒त्पत्नी॑ स॒हाप॑ उप॒गृही॑ते शा॒न्त्यै। अ॒ञ्जलौ पूर्ण॑पा॒त्रमा
न॑यति। रेत॑ ए॒वास्या॑ प्र॒जान्द॑धाति। प्र॒जया॑ हि म॒नुष्यः॑ पूर्णः।
मुखं॑ वि मृ॑ष्टे। अ॒व॒भृथ॑स्यै॒व रू॒पं कृ॑त्वोत्ति॑ष्ठति॥ ७५॥

स॒वितृ॑प्रसूतो यथादे॒वतं॑ प्र॒जये॑त्या॒ह सि॒ञ्चन्मृ॑ष्ट ए॒कं च॥ [१०]

परि॒वे॒षो वा॑ ए॒ष व॑न॒स्पती॑नाम्। यदु॑प॒वेषः॑। य ए॒वं
वेद॑। वि॒न्दते॑ परि॒वे॒ष्टार॑म्। तमु॑त्क॒रे। यं दे॒वा म॑नु॒ष्येषु॑।

उप॒वेष॒मधा॑रयन्। ये अ॒स्मद॑पं चे॒तसः॑। तान॒स्मभ्य॑मिहा
कु॑रु। उप॒वेषो॑पं वि॒द्धि नः॥७६॥

प्र॒जां पु॒ष्टि॒मथो॑ ध॒नम्। द्वि॒पदो॑ न॒श्चतु॑ष्पदः। ध्रु॒वान॑न॒पगा॑न्कुर्वि॒ति।
पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॒मुप॑ गू॒हति। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्चः॑ शू॒द्रा
अव॑स्यन्ति। स्थ॒वि॒म॒त उप॑गू॒हति। अ॒प्र॒ति॒वादि॑न
ए॒वैनान्॑कुरुते। धृ॒ष्टि॒र्वा उप॑वेषः। शु॒च॒र्तो वज्रो॑ ब्र॒ह्म॑णा
सं॒शितः॑। योप॑वेषे शुक्। साऽमु॑मृच्छतु॒ यं द्वि॒ष्म
इति॑॥७७॥

अथा॑स्मै नाम॒ गृह्य॑ प्रह॑रति। नि॒र॒मु॒त्रु॒द ओक॑सः। स॒प॒त्रो
यः पृ॑त॒न्यति॑। नि॒र्बा॒ध्यैन॑ ह॒विषा॑। इन्द्र॑ ए॒णं प॑रा॒शरी॑त्। इ॒हि
ति॒स्रः प॑रा॒वतः॑। इ॒हि प॑श्च जना॒ं अ॒ति। इ॒हि ति॒स्रोऽति॑
रोच॑नायावत्। सू॒र्यो अ॑स॒द्वि॒वि। प॒र॒मान्त्वा॑ प॒रा॒वत॑म्॥७८॥

इन्द्रो॑ नयतु वृ॒त्रहा॑। यतो॑ न पुन॒राय॑सि। श॒श्व॒तीभ्यः॑
समा॑भ्य॒ इति॑। त्रि॒वृ॒द्धा ए॒ष वज्रो॑ ब्र॒ह्म॑णा॒ सं॒शितः॑। शु॒चै॒वैनं॑
वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ निर्णु॒द्य। वज्रे॑ण ब्र॒ह्म॑णा स्तृणु॑ते।
ह॒तोऽसा॑वव॒धिष्मा॒मुमि॑त्याह॒ स्तृत्यै॑। यं द्वि॒ष्यात्त॑न्ध्यायेत्।
शु॒चै॒वैनं॑म॒र्पय॑ति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयंज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्ण्या
अथ सुचौ यो वा अयंथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयंज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं
कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः
प्रपाठकः समाप्तः॥